

۲. السياسة الاسلامية

۳. حاشیه استدلالی بر «نهایه» شیخ طوسی

۴. حاشیه بر «رسائل» و «مکاسب» شیخ انصاری

آن مرحوم در ۸۵ سالگی، پس از چند ماه بیماری ریوی، در روز سه‌شنبه ۱۳ رجب ۱۴۳۵ ق (۲۳ اردیبهشت ۱۳۹۳ ش) چشم از جهان فروبست و پیکر پاکش صبح روز جمعه ۱۶ رجب، پس از تشییع باشکوه و نماز آیت‌الله حاج سید جعفر سیدان، در دارالزهد حرم مطهر حضرت امام رضا (علیه‌السلام) به خاک سپرده شد و در غم فقدانش پیام‌های تسلیت فراوان از سوی مراجع معظم تقلید صادر شد. آیت‌الله العظمی صافی گلپایگانی در پیام تسلیت خویش فرمود:

بسم الله الرحمن الرحيم

اذا مات المؤمن الفقيه ثلم في الاسلام ثلثة لا يسدها شيء

رحلت عالم ربانی و فقیه صمدانی حضرت آیت‌الله آقای حاج سید محمدباقر شیرازی رضوان الله تعالی علیه موجب تأثر و تأسف گردید.

آن عالم بزرگ عمر بابرکت خود را در راه اعلای کلمه الله و ترویج و نشر معارف نورانی اهل‌البيت (علیهم‌السلام) و دفاع و حمایت از حدود و ثغور دینی سپری نمود. اخلاق کریمه و برخورد متواضعانه ایشان با طلاب محترم علوم دینی و مردم باایمان برای حوزه‌های علمیه درس‌والگوبود.

به تدریس سطوح عالی و تألیف و اداره بیت‌والد معظمش پرداخت. او علاوه بر فقه و اصول بر علوم هیأت و نجوم و ریاضیات، صاحب نظر بوده و در تألیفات خویش از آنها فراوان بهره برده است. وی در سال ۱۳۵۳ ش (۱۳۹۴ ق) به همراه پدر بزرگوارش به ایران آمد و خود در شیراز اقامت گزید و به تدریس خارج فقه و اصول پرداخت و همزمان با اوج‌گیری انقلاب اسلامی و رهبری مبارزات مردم مشهد توسط پدر بزرگوارش و احتیاج معظم له به ایشان در سال ۱۳۵۷ ش به مشهد مقدس آمد و به عنوان بازوی توانای پدر به خدمت به دین و مذهب و تدریس پرداخت و پس از رحلت آیت‌الله والد، به جای آن مرحوم به اقامه جماعت و تدریس و تألیف و تربیت شاگردان همت‌گمارد. پس از درگذشت مراجع تقلید قم و نجف، رساله عملیه ایشان به چاپ رسید و دامنه مرجعیتش گسترده شد و دفتر معظم له در مشهد محل مراجعات بسیار مردم و فضلا قرار گرفت و مؤسسه حضرت صاحب‌الزمان (علیه‌السلام) را در مشهد مقدس، با واحدهای: تحقیقات (که کتاب عظیم جواهرالکلام را تحقیق و منتشر نمود)، انتشارات، کتابخانه، واحد اعزام مبلغ و مدرسه علمیه و مؤسسه تخصصی تبلیغ «سفیران هدایت» در شیراز را تأسیس نمود.

تألیفات ایشان عبارتند از:

الف) آثار چاپی

۱. توضیح المسائل
۲. مناسک حج
۳. الفقه الاسلامی
۴. مسائل مستحدثه
۵. الفقه الاسلامی و سیرالزمان
۶. الاصول فی سیرتمامه و کماله
۷. الجمعة و آثارها فی الاسلام - تقریر درس فقه (صلاه جمعه) آیت‌الله سید عبدالله شیرازی -
۸. رؤیة الهلال و ما فیها من الآراء و الاقوال
۹. حاشیه بر کتاب «مجمع الرسائل» صاحب جواهر

ب) کتاب‌های غیر چاپی

۱. حاشیه بر عروة الوثقی

ناصرالدین انصاری

درگذشتگان

آیت‌الله شیرازی

فقیه عالیقدر حضرت آیت‌الله آقای حاج سیدمحمدباقر شیرازی، یکی از علمای بزرگ مشهد مقدس بود.

فقید سعید در سالروز ولادت باسعادت حضرت باقرالعلوم (علیه‌السلام) در اول ماه رجب ۱۳۵۰ ق (۲۱ آبان ۱۳۱۰ ش) در شیراز در بیت علم و فقاہت زاده شد. پدر بزرگوارش آیت‌الله العظمی حاج سیدعبدالله شیرازی (۱۳۰۹-۱۴۰۵ ق) از شاگردان مشهور آیات عظام: سیدابوالحسن اصفهانی، میرزای نائینی و آقا ضیاء عراقی و نیایش آیت‌الله سیدمحمدطاهر شیرازی (م ۱۳۴۵ ق) از شاگردان آیت‌الله العظمی میرزای شیرازی بوده است. وی در اوایل نوجوانی به تحصیل علوم دینی روی آورد و ادبیات را در شیراز آموخت. پس از آن به همراه پدر بزرگوارش به نجف اشرف مهاجرت کرد و سطوح عالی را نزد حضرات آیات: حاج میرزا حسن یزدی، شیخ مجتبی لنکرانی و شیخ عبدالحسین رشتی به پایان رسانید و پس از آن به دروس خارج آیات عظام: آقای خوبی، آقای شاهرودی، میرزا حسن بجنوردی، سیدعبدالله شیرازی و سیدجمال‌الدین گلپایگانی حاضر شد و مبانی علمی‌اش را استوار ساخت و به درجه اجتهاد نائل آمد. همزمان

اینجانب آن فقید سعید را متعصب در امور دینی و اقامه فریضه امر به معروف و نهی از منکر و دفاع از مقدّسات می‌شناختم؛ عاش سعیداً و مات سعیداً.

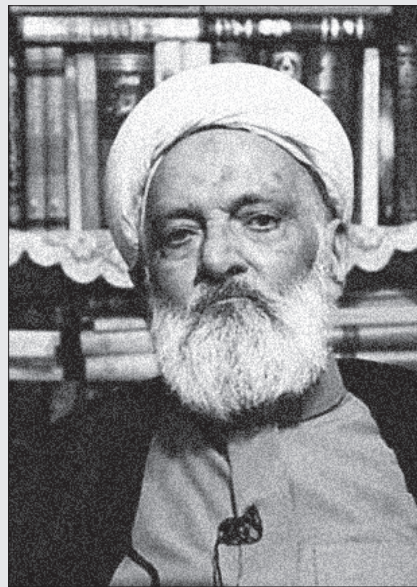
ارتحال این عالم عالیقدر را به حوزه‌های علمیه و بیت شریف ایشان و حضرات حجج اسلام آقازادگان محترم و اخوان مکرم تسلیت گفته، علو درجات الهی برای آن مرحوم و صبر و اجر برای بازماندگان مسألت دارم.

لطف الله صافی

۱۳ رجب المرجب ۱۴۳۵

آیت الله دهشت

حضرت مستطاب آیت الله آقای حاج شیخ غلامرضا دهشت، یکی از استادان و علمای نامی مشهد مقدس بود. فقید سعید در سال ۱۳۱۶ ش (۱۳۵۶ ق) در مشهد مقدس زاده و در سال ۱۳۲۶ ش وارد حوزه علمیه شد. ادبیات را نزد مرحوم حاج شیخ محمدتقی ادیب نیشابوری و شرح لمعه را نزد مرحوم آیت الله حاج میرزا احمد مدرس یزدی و سطوح عالییه را هم از حضرات آیات: حاج شیخ هاشم قزوینی، حاج شیخ مجتبی قزوینی و میرزا جواد آقا تهرانی و کتاب مشاعر و اشارات را نزد آیت الله حاج شیخ مجتبی قزوینی فراگرفت. او این درس‌ها را با دوستانش مرحوم آیت الله سید محمود مجتهدی و آیت الله سید جعفر سیدان مباحثه می‌کرد. سپس به دروس خارج آیت الله العظمی میلانی حاضر شد و بهره‌های فراوان برد و در سال ۱۳۴۱ ش به حوزه علمیه نجف رفت و یک سال از دروس فقه و اصول آیت الله العظمی خویی استفاده کرد. سپس به زادگاهش بازگشت و دوازده سال از دروس آیت الله میلانی بهره برد و علاوه بر آن به تدریس و تبلیغ و تأسیس انجمن‌های خیریه (از جمله: انجمن حمایت از معلولین و جامعه درمانگاه‌ها) و اعزام مبلغ به شهرهای خراسان و مدیریت مدارس شهید مطهری در مشهد پرداخت. آن مرحوم در دوران انقلاب اسلامی، همراه و همگام رهبر معظم انقلاب اسلامی و دیگر علما و فضلاء مشهد به مبارزه با رژیم

پهلوی و خدمت به نهضت اسلامی پرداخت و پس از پیروزی انقلاب هم در راه پیشبرد اهداف امام خمینی از هیچ کوششی فروگذار نکرد. استاد محمدرضا حکیمی درباره او می‌نویسد:

«برنامه وسیع تبلیغ شب‌های جمعه اطراف مشهد را ایشان از سال ۱۳۴۲ شروع کرد. وی تدریس ادبیات و رسائل و مکاسب و منظومه سبزواری (بخش منطق) و شرح تجرید و کفایه را در مدرسه علمیه شهید مطهری (مشهد) عهده‌دار بود و اکنون نیز مسئول مدرسه علمیه شهید مطهری و برگزارکننده جلسات اخلاق و نهج البلاغه و تفسیر و آداب مناظره می‌باشد و تا به حال چندین بار نهج البلاغه موضوعی را در آن مدرسه تدریس کرده است»^۱.

آن مرحوم در پی بیماری قلبی در ۷۷ سالگی، در روز شنبه ۲۷ اردیبهشت ۱۳۹۳ ش (۱۷ رجب ۱۴۳۵ ق) بدرود حیات گفت و پیکرش صبح روز دوشنبه ۲۹ اردیبهشت تشییع و پس از نماز آیت الله سید جعفر سیدان بر آن در حرم مطهر رضوی (علیه السلام) به خاک سپرده شد. مقام معظم رهبری در پیام تسلیت خویش فرمود:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

با تأسف و تأثر خبر درگذشت دوست دیرین خود

۱. متلّه قرآنی، محمدعلی رحیمیان فردوسی، ص ۵۴۰

مرحوم حجت الاسلام والمسلمین آقای حاج شیخ رضا دهشت رحمة الله علیه را دریافت کردم. این روحانی با اخلاص و خدمتگزار، عمر شریف خود را یکسره در خدمت اهداف اسلامی و ترویج دین و اخلاق و معنویت نهاده و بی هیچ ادعا و توقع، وظائف و خدمات گسترده‌ای را بر عهده گرفته بود. اینجانب در سالیان متممادی دوستی و رفاقت، همواره آن عالم بزرگوار را برخوردار از تقوا و صدق ایمان و دیانت یافتم و امیدوارم خداوند روح ایشان را مشمول فضل و رحمت و بشارت خود قرار دهد.

به خانواده و فرزندان مکرم و دوستان و ارادتمندان ایشان تسلیت می‌گویم و صبر و اجر برای آنان از خداوند متعال مسألت می‌کنم.

سیدعلی خامنه‌ای

۲۸ اردیبهشت ۱۳۹۳

حجت الاسلام نبی زاده

حضرت مستطاب حجت الاسلام والمسلمین آقای حاج شیخ محمد نبی زاده، یکی از فضلاء حوزه علمیه قم بود.

فقید سعید در دهم مرداد ۱۳۲۸ ش (ششم شوال ۱۳۶۸ ق) در روستای «سرابدشت» از توابع رودسر زاده شد و پس از پایان دوره متوسطه، به تحصیل علوم دینی روی آورد. سپس در سال ۱۳۴۵ ش به نجف اشرف مهاجرت کرد و به مدت هشت سال از دروس ادبیات حاج شیخ عبدالله موحدی و دروس سطوح آیات: سید کاظم حسینی حائری، سید نورالدین اشکوری، سید مهدی بجنوردی و سید محمد جعفر مروّج جزائری بهره برد و مدتی هم به دروس فقه و اصول آیت الله شهید سید محمد باقر صدر حاضر شد و استفاده فراوان نمود. در سال ۱۳۵۳ ش به قم آمد و سالیان بسیار در دروس آیات عظام: میرزا کاظم تبریزی، میرزا جواد تبریزی، وحید خراسانی و سید کاظم حائری و دروس فلسفه آیت الله جوادی آملی و تفسیر آیت الله ابوالقاسم خزعلی شرکت کرد و همزمان به تحصیل رشته اقتصاد در دانشگاه علامه طباطبایی (تهران)

حجت الاسلام سلامی

حضرت مستطاب حجت الاسلام و المسلمین حاج شیخ علاء سلامی یکی از فضلاء نجف اشرف بود.

آن مرحوم در روز عید قربان (۱۰ ذیحجه الحرام ۱۳۷۴ ق) برابر با ۲۹ تموز ۱۹۵۵ م، در خانواده «آل السلامی» که یکی از تیره‌های قبیله مُضَر است، در خانه شیخ احمد بن طاهر بن نعمه بن محمدعلی سلامی نجفی زاده شد. پس از اخذ دیپلم، وارد «دانشکده هنرهای زیبا»ی بغداد شد و سال ۱۴۰۰ فارغ التحصیل شد. سپس به یوگسلاوی و اروپای شرقی رفت و تحصیلات خود را در دانشگاه «ماری بور» در رشته علوم تربیتی و روانشناسی به پایان رساند و زبان‌های اسلوانی و کرواسی را هم فراگرفت و در سال ۱۴۰۳ به

سوریه و در سال ۱۴۰۶ ق به حوزه علمیه قم آمد و دروس سطوح عالیّه و خارج فقه را از حضرات آقایان: شیخ باقر ایروانی و شیخ حسن جواهری فراگرفت و پس از ده سال اقامت به لبنان رفت و در منطقه «محرّونه» از توابع «جوئیّه» اقامت گزید و به اقامه جماعت و تدریس علوم دینی و خطابه و منبر پرداخت و پس از سقوط طاغوت عراق (صدام) به نجف اشرف بازگشت و به فعالیت‌های دینی خود و تألیف و سرودن شعر

پرداخت و از آنجا به اخذ دکترا نائل آمد. آن مرحوم پس از پیروزی انقلاب اسلامی به سمت‌های گوناگون: حاکم شرع امور اراضی استان گیلان، نماینده ولی فقیه در امور اراضی کشور و رئیس اداره کل بازرسی سازمان امور اراضی کشور منصوب شد و در قم هم مدیر و عضو هیأت علمی «مجمع الفکر الاسلامی»، مدیر «کنگره شیخ انصاری»، عضو هیئت مؤسس و مدیر مرکز جامع علوم اسلامی، مؤسس انتشارات دارالبشیر، مدیر گروه «موسوعة مؤلفی الامامیه»، عضو انجمن اقتصاد اسلامی حوزه علمیه قم و استاد دانشگاه علامه طباطبایی (تهران) بود.

آثارش عبارتند از:

الف) آثار چاپی

۱. سخنی پیرامون حضرت مهدی (علیه السلام) که ترجمه کتاب «بحوث حول المهدی» شهید صدر است.

۲. درآمدی بر سلامت محیط زیست

۳. درآمدی بر مقررات فقهی امور اراضی

۴. درآمدی بر قانون حفظ کاربردی اراضی

۵. سیری اجمالی در مقررات هیئتهای واگذاری زمین

۶. مبانی فقهی اقتصاد اسلامی (با همکاری آقای محمدمهدی کرمی)

۷. اسلام و مکتب‌های اقتصادی در آثار شهید مطهری (با همکاری آقای مرتضوی تهرانی)

۸. مرجعیت و رهبری (ترجمه کتاب «المرجعية والقيادة» آیت الله حائری)

ب) کتاب‌های غیر چاپی

۱. راهکارهای رشد و توسعه

۲. درآمدی بر انسان معاصر و نابسامانی‌های اجتماعی

۳. تقریرات دروس فقه و اصول استادانش

آن مرحوم در ۶۳ سالگی و در پی سانحه تصادف، در روز چهارشنبه ۱۶ اسفند ۱۳۹۱ ش (۲۳ ربیع الثانی ۱۴۳۴ ق) بدرد حیات گفت و پیکرش روز پنجشنبه ۱۷ اسفند تشییع و پس از نماز آیت الله سیدکاظم حائری بر آن قبرستان باغ بهشت قم به خاک سپرده شد.

پرداخت تا آنکه در ۶۰ سالگی و در اثر بیماری در روز سه‌شنبه ۱۴ جمادى الثانی ۱۴۳۵ ق (۲۵ فروردین ۱۳۹۳ ش) چشم از جهان فروبست و پیکرش پس از تشییع و نماز حجت الاسلام و المسلمین سیدسعید موسوی مقرر در قبرستان وادی السلام به خاک سپرده شد.

از آثار چاپی اوست:

۱. مصباح الهدی و سفینه النجاة (شعر)

۲. شاطی الموت (شعر)

۳. صدی الغربة (شعر)

۴. مطالب و حلول فی علم الاصول

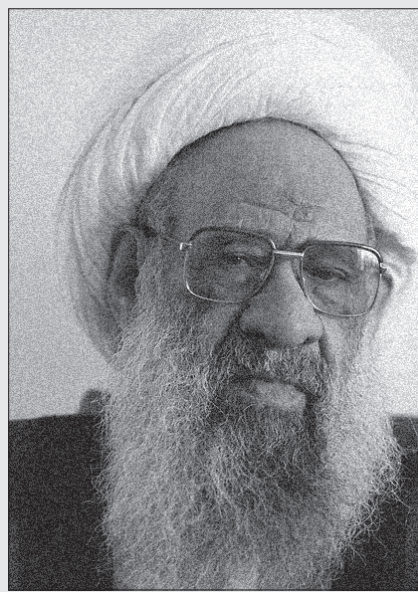
آیت الله ملکوتی

فقیه بزرگوار حضرت آیت الله آقای حاج شیخ مسلم ملکوتی، یکی از علمای بزرگ حوزه علمیه قم به شمار می‌رفت.

آن مرحوم روز پنجشنبه ۱۵ خرداد ۱۳۰۳ ش (۲ ذی القعدة ۱۳۴۲ ق) در روستای «بلا سَجین» از توابع شهرستان سراب در خانه آقا یوسف که مردی خیر و خوشنام و بسیار متدین و علاقه مند به علما بود زاده شد و در نوجوانی به سراب رفت. ادبیات عرب و بخشی از سطوح را نزد آقایان میرزا رضا قلی، میرزا یعقوب سرابی، میرزا غلامعلی اصغری و میرزا حسین محدثی فراگرفت. در سال ۱۳۲۰ ش به تبریز مهاجرت کرد و در محضر حضرات آیات: سیدکاظم شریعتمداری، سیدمحمد بادکوبه ای، میرزا فتاح شهیدی، میرزا محمود دوزدوزانی و حاج سیدمهدی انگجی، سطوح عالیّه را فراگرفت و همزمان به تدریس سطوح پایین تر هم پرداخت.

در سال ۱۳۲۴ ش به حوزه علمیه قم آمد و با کمال جدیت و کوشش در دروس آیات عظام: آقای بروجردی، سیدمحمدحجت کوهکمری، میرزا محمد فیض قمی، سیدصدرالدین صدر و حاج سیدمحمدتقی خوانساری و دروس فلسفه امام خمینی، میرزا مهدی آشتیانی، میرزا مهدی مازندرانی، علامه طباطبایی و شیخ ابوالقاسم اصفهانی شرکت کرد و مبانی علمی اش را استوار

۲. جودت قزوینی، تاریخ قزوینی، ج ۱۸، ص ۱۱۶ - ۱۱۷

و مدرسه علمیه حضرت ولی عصر، کتابخانه المهدی، صندوق قرض الحسنه المهدی و انجمن حمایت از مستمندان پرداخت و در طول مبارزات روحانیت بر علیه رژیم پهلوی، از اعضای فعال و مشهور جامعه مدرسین حوزه علمیه قم بود و امضایش در ذیل تمام اعلامیه های علمای مبارز قم مشهود بود؛ از جمله اولین امضا در اعلامیه تاریخی خلع شاه از سلطنت، او در قم و آذربایجان نقش چشمگیری در مبارزات داشت و بارها تحت تعقیب و بازجویی ساواک قرار گرفت و پس از پیروزی انقلاب اسلامی، جزء دفتر استفتائات امام خمینی بود و به نمایندگی معظم له برای رسیدگی به مشکلات استان های زنجان و آذربایجان انتخاب شد. در سال ۱۳۶۰ش (۱۴۰۲ق) و پس از شهادت آیت الله سیداسدالله مدنی از سوی حضرت امام به امامت جمعه تبریز منصوب شد.

وی همچنین به عنوان نماینده مجلس خبرگان رهبری (دوره اول و دوم) آذربایجان شرقی انتخاب شد و سال های مدید (۱۴ سال) در آن دوران پرالتهاب و در کوران حوادث آذربایجان (فتنه حزب خلق مسلمان) و دوران دفاع مقدس، به خوبی به هدایت سیاسی و معنوی مردم استان پرداخت و علاوه بر فعالیت های انقلابی برای حفظ و تقویت نظام، به تدریس و تألیف و سخنرانی و رسیدگی به امور مستمندان

ساخت. نیز همراه با دوستانش حضرات آیات: علی احمدی میانجی، محمد حقی سرابی و موسوی اردبیلی یک سال به مشهد مقدس رفت و در دروس فقه و اصول و معارف قرآن حضرات آیات: سید یونس اردبیلی، میرزا مهدی غروی اصفهانی و دروس فلسفه و ریاضیات و هیأت حضرات آقایان: شیخ محمدرضا کلباسی و شیخ سیف الله ایسی میانجی حاضر شد و بهره های فراوان برد. در سال ۱۳۳۴ش (۱۳۷۴ق) رهسپار نجف اشرف شد و به تحصیل در محضر آیات عظام: آقای حکیم، آقای خویی، سید عبدالهادی شیرازی، سید محمود شاهرودی و شیخ حسین حلی و تدریس سطوح عالی (رسائل، مکاسب و کفایة) و فلسفه (شرح منظومه و اسفار و شفا) و هیأت و ریاضیات و تألیف و تحقیق پرداخت و با علامه امینی و علامه شیخ آقا بزرگ تهرانی هم ارتباط وثیق و استوار داشت. نام او در زمره استادان و فاضلان حوزه نجف شهره شد و شاگردان فراوان از مجلس درس وی بهره بردند که از جمله آنان حضرات آقایان: شیخ محمدباقر خالصی، سید جعفر حسینی امینی، سید حسن موسوی اصفهانی، شیخ محمد فاضل استرآبادی، سید محمد حسین جلالی، سید محمد رضا جلالی، شیخ محمد علی فاضلی ارزگانی، دکتر سید جعفر رضوی هندی، شیخ محمد نجفی هندی، شیخ محمود نجفی، شیخ محمدباقر محمودی، سید ابوالقاسم حصاری ارموی، سید علی شفیعی و سید محمد علی شیرازی بوده اند.

وی پس از دوازده سال اقامت در نجف، در سال ۱۳۴۶ش به قم باز آمد و به تدریس علوم گوناگون فقه و اصول و فلسفه (که از شاگردانش، حضرات آیات: میرزا یدالله دوزدوزانی، میرزا ابوالفضل علمایی سرابی، میرزا ابوالفضل فیض مشکینی، سید علی جوهری و سید محمد حسین خاکساری بوده اند) و تألیف و تحقیق و تبلیغ دین پرداخت و در سراب به تأسیس انجمن های علمی و اجتماعی مانند مسجد رسول الله، مسجد امیرالمؤمنین، مسجد حضرت ابوالفضل

و نیازمندان و احیای مجموعه عظیم مسجد علیشاه که در دوران پادشاهان عثمانی در دوران اشغال تبریز تبدیل به ارک و سربازخانه شده بود پرداخت. نیز ایراد سخنرانی های فراوان در دانشگاه ها و مجالس و محافل علمی کرد و در خرداد ۱۳۷۳ش به درخواست علما و فضلا به شهر قم بازگشت و به فعالیت های علمی و تدریس و تألیف پرداخت و رساله عملیه اش به چاپ رسید و به عنوان یکی از مراجع تقلید شیعه مطرح شد. فقید سعید، بسیار خوش اخلاق، خوش محضر و خوش سخن بود و تواضع از رفتار و گفتارش نمایان بود و کتابخانه ای با هزاران جلد کتاب چاپی و و بیش از هزار جلد کتاب خطی داشت.

مرحوم استاد محمد هادی امینی درباره او می نویسد:

الشیخ مسلم بن یوسف بن موسی الملکوتی التبریزی ولد ۱۳۴۳/۱۹۲۴. عالم کامل مجتهد فاضل جلیل. مؤلف متبوع. متضلع فی الفقه و الاصول و المنطق و الهیة و الفلسفة، من اساتذة العلوم الدینیة. متواضع خیر صالح. هاجر الی النجف الاشرف لتکمیل العلوم. فحضر علی السید ابی القاسم الخویی و السید محسن الحکیم و السید محمود الشاهرودی. و فی الوقت نفسہ اشتغل بالتدریس و کتابه و البحت و کتابه البحوث و المواضيع العلمیة فی الصحف النجفیة و علی اثر تهجیر العلماء و الایرانیین من العراق، ترک النجف و توجه الی مدینة قم و اشتغل بالبحث و التدریس و واصل رسالته. ثم انتقل الی مدینة تبریز و تصدی للامور الشرعیة و امامة الجماعة و الجمعة و القضايا الاجتماعیة. له: تقریرات فی الاصول، تقریرات فی الصلاة، تقریرات فی مکاسب، حاشیة الاسفار، رسالہ فی الجبر و التفویض، مباحث الالفاظ، المحاکمات بین الاعلام.^۳

و استاد سید محمد غروی هم درباره او می نویسد:

الشیخ مسلم ملکوتی. العالم الفقیه المجتهد. ولد عام ۱۳۴۳ و التحق بالحوزة العلمیة فی

۳. معجم رجال الفكر فی النجف، ج ۳، ص ۱۲۴۲

النجف الاشرف و حضر بحث الخارج فقهاً و اصولاً
للسيد الخويي و كان مدرّساً معروفاً في الكفاية و
المكاسب و الرسائل و المنظومة في الفلسفة. ثم
استقر في قم و بدأ بتدريس الفقه و الاصول على
مستوى الخارج و عند انتصار الثورة الاسلامية
في ايران كان من المتقاونين مع القادة و بعد
استشهاد آية الله السيد اسدالله المدني امام
جمعة تبريز، عيّن في محله فكان الشخصية
العلمية في منطقة تبريز. و لكنّه عاد الى قم و
اشتغل بالتدريس و البحث في الحوزة القمية
المقدسة.^٤

آثارش عبارتند از:

الف) كتابهای چاپی

١. توضیح المسائل
٢. حاشیه بر عروة الوثقى
٣. مناسک حج
٤. المحاکمات بين الاعلام (تطبيق و نقد نظرات
اصولى آيات عظام: ميرزاى نائينى، آقا ضياء
عراقى و محقق اصفهانى)
٥. الامن العام فى الاسلام (بررسى و تحليل
پيرامون امر به معروف و نهى از منکر)
٦. الربا فى التشريع الاسلامى (ج ١)
٧. مسجد، مسجد شد (ج ٢): درباره تاريخ
آذربايجان و اثبات مسجد بودن ارك عيشاه)
٨. الاجتهاد و التقليد (تقريرات درس معظم له.
به قلم آقاى ابوالحسن غفارى)

ب) آثار غير چاپی

١. مقتل الامام الحسين (عليه السلام)
٢. الفرق بين الدين و العلم و الفلسفة (ردّ مکتب
ماركسيسم و فلسفه مادى)
٣. المنافقون فى القرآن و السنة و التاريخ
٤. الربا فى التشريع الاسلامى (ج ٢ و ٣)
٥. تفسير سوره فاتحة الكتاب
٦. تقريرات درس فقه آيت الله حجت
٧. تقريرات دروس (فقه و اصول) آيت الله خويي
٨. شرح كفاية الاصول
٩. حاشیه بر اسفار
١٠. حاشیه بر شفا

٤. مع علماء النجف الاشرف، ج ٢، ص ٥٧٨

١١. كتاب الطهارة
١٢. كتاب الصلاة
١٣. كتاب الحدود و الديات
١٤. رقيات موقوفه طبق وقف نامه
١٥. دوره كامل اصول
١٦. المعاد فى القرآن
١٧. رسالة فى علم الحديث
١٨. رسالة فى الجبر و التفويض
سرانجام آن عالم خدوم و پرتلاش در ٩٠ سالگى،
در صبح روز پنجشنبه ٤ ارديبهشت ١٣٩٣ ش
(٢٤ جمادى الثانى ١٤٣٥ق) بدرود زندگى
گفت و بيكرپاكش صبح روز شنبه ٦ ارديبهشت
تشيع شد و پس از نماز حضرت آيت الله جعفر
سبحانى، در مسجد بالاسر حرم حضرت
معصومه (سلام الله عليها) به خاک سپرده شد
و در سوگ فقدانش پيامهاى تسليت متعدد از
سوى مراجع معظم تقليد صادر شد.
مقام معظم رهبرى در پيام تسليت خويش
فرمود:

بسم الله الرحمن الرحيم

رحلت عالم جليل مرحوم آيت الله آقاى حاج شيخ
مسلم ملكوتى (رضوان الله عليه) را كه از علمای
مبّرّز حوزههاى علميه بوده و مفتخر به سوابق
طولانى مجاهدات و خدمات به انقلاب و نظام
جمهورى اسلامى هستند، به خاندان مكرم و معرّز
و شاگردان و ارادتمندان ايشان و به عموم مردم
عزيز آذربايجان و نيز به مراجع عظام و علمای اعلام
حوزهى علميه قم تسليت عرض مى كنم.

حضور هميشگى اين عالم مجاهد در فعاليتهاى
سياسى جامعه مدرسین قم در دوران اختناق
و سپس خدمات ايشان در سنگرامامت جمعه
تبريز قهرمان و همراهى و همگامى با رزمندگان
دفاع مقدس، سوابق ثبت شدهاى است كه از
حافظه تاريخ انقلاب و از ديوان كرام الكاتبين محو
نخواهد شد انشاء الله. از خداوند متعال رحمت و
مغفرت و علو درجات ايشان را مسئلت ميكنم.

سيدعلى خامنه‌اى

٤ ارديبهشت ١٣٩٣